

Situacija zatvorenika osuđenih na doživotni zatvor

*Izvod iz 25. Općeg izvještaja,
objavljen 2016. godine*

Uvodne napomene

67. U 11. Općem izvještaju o aktivnostima u 2000. godini, CPT se nakratko pozabavio pitanjem zatvorenika osuđenih na doživotni zatvor i ostalih zatvorenika osuđenih na dugu zatvorsku kaznu. Tačnije, on je izrazio zabrinutost da takvim zatvorenima često nisu obezbijeđeni odgovarajući materijalni uslovi, aktivnosti i ljudski kontakt, kao i da su često izloženi posebnim ograničenjima koja izgledno mogu povećati štetne efekte njihovog dugogodišnjeg boravka u zatvoru. Komitet smatra da je krajnje vrijeme da se preispita situacija zatvorenika osuđenih na doživotni zatvor u Evropi na osnovu iskustava koje je stekao prilikom posjeta u posljednjih 15 godina, a imajući takođe u vidu dešavanja na evropskom i na globalnom nivou, naročito Preporuku Rec (2003) 23 Komiteta ministara Vijeća Evrope o postupanju zatvorske uprave sa zatvorenima koji su osuđeni na doživotnu ili dugotrajnu kaznu zatvora.¹

Kazne doživotnog zatvora

68. Za CPT, kazna doživotnog zatvora predstavlja kaznu sa neodređenim trajanjem koju je sud izrekao neposredno nakon proglašenja krivice za krivično djelo koje zahtijeva da zatvorenik bude držan u zatvoru preostali dio njegovog života ili do oslobođenja u sudskom, kvazisudskom, izvršnom ili upravnom postupku u kojem će biti presuđeno da zatvorenik više ne predstavlja opasnost za širu javnost. Minimalni period koji zatvorenik mora odslužiti prije mogućnosti da iskoristi uslovni otpust razlikuje se od države do države i najniži je 12 godina (npr. Danska i Finska) i 15 godina (npr. Austrija, Belgija, Njemačka, Švicarska), a najviši je 40 godina (npr. Turska, u slučaju višestrukih krivičnih djela). Većina zemalja u kojima se izriče kazna doživotnog zatvora ima minimalni period između 20 i 30 godina. U jurisdikcijama Ujedinjenog Kraljevstva minimalni period odsluženja zatvorske kazne određuje se u vrijeme izricanja presude od strane nadležnog sudije; zakon ne daje apsolutni minimalni period u ovom pogledu. Nekoliko drugih zemalja (npr. Belgija, Holandija, Litvanija, Malta, a za određena krivična djela i Mađarska, Republika Slovačka i Turska) nemaju sistem uslovnog otpusta kada se radi o zatvorenima osuđenim na doživotnu kaznu zatvora, tako da doživotno bukvalno znači doživotno (vidjeti stav 73). Sa druge strane, treba napomenuti da određeni broj država članica Vijeća Evrope nema doživotnu kaznu u svom Ustavu.² Umjesto toga, za najozbiljnija krivična djela one imaju definisane vremenski duge kazne koje se obično kreću od 20 do 40 godina.

¹ Vidjeti i Evropska zatvorska pravila (2006.) i nedavno revidirana Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za postupanje prema zatvorenima (*Pravila Nelsona Mandele*–2015.)

² Na primjer, Andora, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Hrvatska, Portugalija, San Marino, Slovenija, Srbija i Španija; takođe, u praksi, na Islandu i u Lihtenštajnu nikada nije izrečena kazna doživotnog zatvora

Istorija koncepta kazne doživotnog zatvora

69. Kazna doživotnog zatvora se kroz istoriju suštinski povezivala sa smrtnom kaznom i postepeno je postala alternativna kazna za najteža krivična djela. Međutim, prvobitna svrha ove zamjene nije bila ublažavanje situacije osuđenog lica. Naprotiv, prema srednjovjekovnom shvatanju koje se zadržalo vjekovima, počinitelji krivičnih djela smatrali su doživotni zatvor u kombinaciji sa teškim radom i stavljanjem u samicu, lošijom alternativom u odnosu na smrt. U sličnom tonu, jedan od argumenata za zadržavanje smrtne kazne bio je baš taj da je doživotni zatvor sa teškim radom bio toliko teška kazna koja je izazivala više patnje predmetnom pojedincu i bila je surovija od smrtne kazne. Sa današnje tačke gledišta, stav da lica koja služe kaznu doživotnog zatvora (odnosno, svaku drugu kaznu) trebaju biti dodatno kažnjena posebno teškim uslovima u zatvoru, je očigledno neprihvatljiv. Međutim, takav stav je još uvijek duboko ukorijenjen u javnoj svijesti u različitim evropskim zemljama.

Koncept doživotnog zatvora uveden je devedesetih godina 20. vijeka u mnogim državama članicama Vijeća Evrope nakon ratifikacije Protokola 6 uz Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava kojom je ukinuta smrtna kazna. Posljednja egzekucija u državi članici Vijeća Evrope izvršena je 1997. godine, a od 2013. Evropa je pravna zona u kojoj ne postoji smrtna kazna (sa izuzetkom Bjelorusije).³ Međutim, u mnogim zemljama se smatralo da će javnost podržati ukidanje smrtne kazne samo ako njena zamjena bude dovoljno kažnjavajuća. Stoga su kazne lica osuđenih na doživotni zatvor bile preinačene u kazne doživotnog zatvora, ali čini se da kod izvršenja kazne doživotnog zatvora nije bilo posvećeno dovoljno pažnje detaljnom planiranju. U isto vrijeme, nakon više od 25 godina postojanja CPT-a, očigledno je znatno povećanje broja izrečenih kazni doživotnog zatvora. Ovo je u najvećoj mjeri rezultat dva faktora, ukidanja ili suspenzije smrtne kazne u cijeloj Evropi i kaznena politika u državama članicama u odnosu na teška krivična djela. Najnoviji dostupni statistički podaci⁴ pokazuju da je 2014. godine u državama članicama Vijeća Evrope bilo ukupno 27.000 lica koja izdržavaju kaznu doživotnog zatvora. Na osnovu uzorka iz 22 države u odnosu na koji su raspoloživi relevantni podaci za duži vremenski period, broj zatvorenika osuđenih na kaznu doživotnog zatvora se od 2004. do 2014. godine povećao za 66%. Takođe, 2014. godine bilo je oko 7.500 zatvorenika u pritvoru na neodređeni period zbog bezbjednosnih razloga ili razloga zaštite javnosti u različitim državama članicama Vijeća Evrope, naročito u Ujedinjenom Kraljevstvu (Engleskoj i Velsu), Nemačkoj, Italiji i Švicarskoj.

70. Devedesetih godina 20. vijeka, nekadašnje komunističke države iz centralne i istočne Evrope utvrdile su period zatvorske kazne od 20 do 35 godina kao sveobuhvatni minimum za sve preinačene kazne i nove doživotne kazne, a da pritom nisu uzeti u obzir individualni faktori do isteka ovog perioda. Jednako tako, mnoge države nisu osmislile režim za zatvorenike osuđene na doživotni zatvor usaglašen prema njihovoj individualnoj situaciji. Umjesto toga, svi osuđeni zatvorenici smatrani su „opasnim“ zbog čega je bila potrebna njihova stalna stroga kontrola. Sada, 20 do 25 godina kasnije, u vrijeme kada neki zatvorenici počinju da se približavaju trenutku kada će se moći prijaviti za uslovni otpust, postoji shvatanje da je malo učinjeno da se takvim zatvorenicima pruži realna nada za povratak u zajednicu. U stvari, dugi periodi negativnog tretmana u zatvoru, koji je ozbiljno ograničavao pravo na održavanje odnosa sa porodicom i prijateljima napolju, kao i ukupni nedostatak pripreme za otpust ili planiranje reintegracije, vjerovatno će ozbiljno umanjiti mogućnosti zatvorenika da funkcionišu u vanjskoj zajednici.

Neke od gore navedenih zemalja počele su shvatati potrebu za pripremom zatvorenika osuđenih na doživotni zatvor za otpust. Ove države, kao i one koje su mnogo ranije ukinule smrtnu kaznu, uspostavile su sudske, kvazisudske, upravne ili izvršne mjere za razmatranje pojedinačnih

³ U Ruskoj Federaciji uveden je moratorijum.

⁴ Godišnja kaznena statistika Vijeća Evrope (SPACE) 2004.8 i 2014.7.

zahtjeva za otpust zatvorenika osuđenih na doživotni zatvor. Uvedeni su programi tretmana kojima se reaguje na individualno ponašanje zatvorenika, nudeći im edukaciju i rad. Takođe, podsticani su kontakti sa vanjskim svijetom, naročito sa porodicom kada je to moguće, a šira javnost i dobrotvorne agencije uključuju se u rad sa zatvorenima tokom njihovog izdržavanja kazne. Sve ovo je u funkciji očuvanja „čovječnosti“ tokom izvršenja kazne i pripreme zatvorenika za otpust. Vođenje zatvorenika osuđenih na doživotni zatvor predstavlja izazov zatvorskim upravama da održe pozitivnu atmosferu, naročito u prvoj deceniji doživotne kazne, ali i kada se zatvorenici kreću ka starijem životnom dobu. Iskustvo ovih država pruža dobar izvor znanja u predlaganju tehnika za održavanje poštovanja prava zatvorenika koji se suočavaju sa kaznom neodređenog trajanja, čak iako neodređeno trajanje samo po sebi, bez obzira koliko dugo može trajati, stvara naročiti psihološki pritisak na zatvorenika.

Nalazi CPT-a tokom posjeta

71. CPT je posjetio veliki broj zatvorskih ustanova u cijeloj Evropi u kojima su smješteni zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor. Uslovi u kojima su smješteni ovi zatvorenici znatno se razlikuju od jedne do druge ustanove. U mnogim zemljama, zatvorenici na doživotnoj robiji su obično smješteni zajedno sa drugim osuđenim zatvorenima i uživaju ista prava sa aspekta režima (rad, edukacija i rekreativne aktivnosti) i kontakta sa vanjskim svijetom kao i ostali osuđeni zatvorenici.

Međutim, u velikom broju zemalja – uključujući Azerbejdžan, Bugarsku, Gruziju, Armeniju, Latviju, Moldaviju, Rumuniju, Rusku Federaciju, Tursku (samo zatvorenici osuđeni na tešku kaznu doživotnog zatvora) i Ukrajinu⁵ – zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor jesu po pravilu odvojeni od ostalih osuđenih zatvorenika. U nekoliko zemalja, CPT je primijetio da su zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor takođe bili u osiromašenom režimu i drakonskim bezbjednosnim mjerama. Navodimo primjer kada su zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor bili zaključavani u svojim ćelijama (sami ili po dvoje) 23 sata dnevno, nije im bilo dozvoljeno da stupaju u kontakt sa drugima, čak ni sa zatvorenima osuđenim na doživotni zatvor iz drugih ćelija (uključujući i tokom vježbanja napolju), nije im bilo dozvoljeno da rade izvan njihove ćelije i nisu im bile nuđene nikakve svrsishodne aktivnosti. Takođe, u nekoliko zemalja zatvorenima osuđenim na doživotni zatvor sistematski su stavljane lisice i/ili su bili pretresani do gole kože uvijek kada su napuštali ćeliju. U nekim ustanovama spomenute zatvorenike su dodatno pratila dvojica zatvorskih službenika sa psom tokom bilo kakvog kretanja izvan ćelija.

Takođe, u mnogim posjećenim ustanovama, zatvorenici su bili podvrgnuti anahronističkim pravilima, čiji je jedini cilj bio da dodatno kazne i ponize spomenute zatvorenike (npr. zabrana da leže na krevetu tokom dana, obaveza da recituju važan član iz krivičnog zakonika u skladu sa kojim su osuđeni uvijek kada zatvorski službenik otvori vrata ćelije, obaveza da nose zatvorsku uniformu drugačije boje od ostalih osuđenika itd.). Prema gledištu CPT-a, takva praksa jasno ima dehumanizujući i ponižavajući uticaj i neprihvatljiva je.

Takođe treba napomenuti da su u nekim državama prava zatvorenika osuđenih na doživotni zatvor na kontakte sa vanjskim svijetom (naročito u pogledu posjeta) izuzetno ograničena i znatno manja od prava ostalih osuđenih zatvorenika.

⁵ U nekim državama (npr. Litvaniji, Republici Češkoj i Republici Slovačkoj), zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor moraju odslužiti određeni period (između 10 i 15 godina) u odvojenoj jedinici prije mogućnosti da budu prebačeni u običnu zatvorsku jedinicu gdje se mogu povezivati sa ostalim osuđenim zatvorenima.

72. U nekim od gore navedenih država zatvorske vlasti posljednjih godina preduzimaju korake za poboljšanje zatvorskih uslova za zatvorenike osuđene na doživotni zatvor, naročito, obezbjeđujući zatvorenicima posao i druge svrsishodne aktivnosti (uključujući više druženja sa ostalim zatvorenicima osuđenim na doživotni zatvor) i primjenjujući individualizovaniji pristup kada se radi o izricanju bezbjednosnih mjera. Međutim, mnogo toga ostaje da se uradi da bi situacija bila zadovoljavajuća. Nažalost, politike koje se odnose na izvršenje kazni još uvijek su prečesto zasnovane na pretpostavci da su, po definiciji, zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor naročito opasni i da režim koji se primjenjuje za takve zatvorenike na neki način takođe treba da ima kazneni karakter.

CPT želi još jednom da naglasi da ne može biti opravdanja za sistematsko stavljanje lica zatvorenicima ili njihovo pretresanje do gole kože, naročito kada se ono primjenjuje u već sigurnom okruženju. Komitet takođe stalno ponavlja da je korištenje pasa unutar prostora zatvora neprihvatljivo. U vezi sa tim, Komitet želi naglasiti da je iskustvo u različitim evropskim državama pokazalo da *zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor nisu nužno opasniji od ostalih zatvorenika* (vidjeti i stav 76). Takođe, zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor, zapravo kao i svi drugi zatvorenici, *šalju se u zatvor po kazni, a ne da se u zatvoru dodatno kažnjavaju*.

„Doživotno znači doživotno“

73. Kao što je navedeno ranije, u nekoliko država članica Vijeća Evrope lice može biti osuđeno na doživotni zatvor bez bilo kakvih izgleda za uslovni otpust. Ovo je poznato kao „stvarna ili cjeloživotna kazna“. CPT je u nekoliko izvještaja sa posjeta kritizirao sam princip takvih kazni, izražavajući ozbiljnu rezervisanost u odnosu na činjenicu da se lice osuđeno na doživotni zatvor zauvijek smatra opasnim i da je lišeno bilo kakve nade za uslovni otpust (osim iz humanitarnih razloga ili pomilovanja). Komitet tvrdi da je prema njegovom gledištu nehumano da osobu doživotno zatvorite bez realnih izgleda za otpust. Takođe treba napomenuti da čak i lica koja su osuđena od strane Međunarodnog krivičnog suda (ili specijalnih međunarodnih tribunala) za najteže zločine kao što su genocid, ratni zločini i zločini protiv čovječnosti mogu u principu u određenoj fazi iskoristiti mogućnost uslovnog (ranijeg) otpusta.

U stvari, CPT smatra da zatvorska kazna koja ne nudi mogućnost otpusta onemogućava jedno od suštinskih opravdanja samog zatvaranja, mogućnost rehabilitacije. Iako su kazna i zaštita javnosti važni elementi zatvorske kazne, isključivanje bilo kakve nade za rehabilitaciju i povratak u zajednicu od samog početka zapravo dehumanizuje zatvorenika. Ovo ne znači da svi zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor trebaju prije ili kasnije biti otpušteni iz zatvora; zaštita javnosti je ključno pitanje. Međutim, sve takve kazne treba da budu podvrgnute svrsishodnoj reviziji u nekoj fazi, na osnovu individualizovanih ciljeva iz plana izvršenja kazne definisanih na samom početku kazne i redovno revidiranih nakon toga. Ovo ne samo da bi dalo nadu zatvoreniku već i cilj ka kojem bi težio, što bi trebalo motivisati pozitivno ponašanje. Prema tome, to bi pomoglo zatvorskim upravama u postupanju sa pojedincima koji inače ne bi imali nikakve nade niti bilo šta da izgube.

Evropski sud za ljudska prava je posljednjih godina ispitao veliki broj slučajeva gdje su domaći sudovi uveli doživotni zatvor za zatvorenike bez mogućnosti ranijeg ili uslovnog otpusta i gdje, sa izuzetkom humanitarnih razloga ili veoma izuzetnih okolnosti, cijela kazna doživotnog zatvora znači baš to. Najautoritativnija presuda Suda do danas, koju je donijelo Veliko vijeće u slučaju *Vinter i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*,⁶ navodi da nije u saglasnosti sa ljudskim dostojanstvom, a prema tome i da je protivno članu 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima, da država liši osobu slobode a da joj pritom barem ne pruži mogućnost da jednog dana ponovo dobije tu slobodu.

⁶ Vidjeti *Vinter i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [Veliko vijeće], br. 66069/09, 130/10 i 3896/10, 9. juli 2013.

Mogu se izvesti tri glavne posljedice iz postojeće sudske prakse Suda. *Zakonodavstvo* država članica od sada mora predvidjeti vremenski period tokom odsluženja kazne nakon koga će postojati *moгуćnost* za preispitivanje te kazne. Takođe, države članice moraju uspostaviti *proceduru* kojom će kazna biti revidirana. I na kraju, držanje u zatvoru mora biti organizovano na takav način da se zatvorenicima osuđenim na doživotan zatvor obezbijedi da *napreduju ka rehabilitaciji*.

Osnovni ciljevi i principi u postupanju sa zatvorenicima osuđenim na doživotni zatvor

74. Prema gledištu CPT-a, ciljevi i principi u postupanju sa zatvorenicima osuđenim na doživotni zatvor koje je objavio Komitet ministara u Preporuci Rec (2003) 23 o postupanju zatvorske uprave sa zatvorenicima koji su osuđeni na doživotnu ili dugotrajnu kaznu zatvora ostaju najrelevantniji i sveobuhvatan referentni dokument za ovu grupu zatvorenika. Ukratko, ovi principi su:

- *princip individualizacije*: svaka kazna doživotnog zatvora mora biti zasnovana na individualnom planu izdržavanja kazne koji je prilagođen potrebama i rizicima tog zatvorenika;
- *princip normalizacije*: zatvorenici osuđeni na kaznu doživotnog zatvora trebaju, kao i svi zatvorenici, biti podvrgnuti samo ograničenjima koja su neophodna za njihov siguran boravak u zatvoru i red u ustanovi;
- *princip odgovornosti*: zatvorenicima osuđenim na doživotni zatvor treba dati mogućnost da pokažu ličnu odgovornost u svakodnevnom životu, uključujući i u planu izvršenja kazne;
- *principi lične i opšte bezbjednosti*: treba napraviti jasnu razliku između rizika koje predstavljaju zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor za vanjsku zajednicu i rizika koje oni predstavljaju prema ostalim zatvorenicima i osobama koje rade u zatvoru ili ga posjećuju;
- *princip nesegregacije*: zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor ne trebaju biti odvojeni od ostalih samo na osnovu njihove kazne već im treba dozvoliti da se druže sa drugim zatvorenicima na osnovu procjena rizika koja uzima u obzir sve relevantne činioce;
- *princip progresije*: zatvorenike osuđene na doživotni zatvor treba podsticati i treba im omogućiti da se kroz izvršenje svoje kazne kreću ka boljim uslovima izvršenja kazne i režimima na osnovu svog individualnog ponašanja i saradnje sa programima, osobljem i ostalim zatvorenicima.

Uspostavljanje ovih principa u praksi

75. Zatvori moraju pružati ličnu i opštu sigurnost i u njima mora vladati red, na dobrobit svih koji su povezani sa njima. S obzirom na to da zatvaranje, naročito na nepoznat period, suštinski šteti skoro svim ljudskim bićima, moraju se preduzeti koraci za minimiziranje štete. Jedna značajna metoda minimiziranja štete za zatvorenike osuđene na doživotni zatvor jeste da se svakom takvom zatvoreniku da tačno određen datum za prvo preispitivanje uslova za moguću otpust iz zatvora, kao i prilagođen individualni program tretmana koji sadrži realističan niz intervencija koje se poduzimaju sa tim zatvorenikom, a koje vode ka tom datumu. Svakako, ovaj program će zahtijevati redovno preispitivanje, ali cilj uvijek treba biti samoučešće u vlastitom napredovanju i pružanje povratnih informacija zatvoreniku o njegovom učešću u raznim fazama programa tretmana. Kao rezultat, takav program treba obezbijediti da svim zatvorenicima osuđenim na doživotni zatvor bude data mogućnost da reaguju na sve aspekte svoje situacije prije prvog datuma kada se razmatra ispunjavaju li uslove za otpust iz zatvora. Ovo takođe treba predvidjeti određeno vrijeme koje treba provesti u uslovima sa nižim stepenom bezbjednosti, naročito tokom dopusta u zajednici koji se odobrava pred kraj tog perioda da bi se osiguralo da plan upravljanja rizicima i potrebama funkcioniše i izvan sigurnog okruženja. Stalna briga u zajednici jeste od ključnog značaja za uspješnu reintegraciju i plan za to treba formulirati znatno prije datuma otpusta.

Individualizacija

76. Ispunjavanje ovih opštih principa zahtijeva individualizaciju plana izvršenja kazne. CPT postupa na osnovu saznanja, zasnovanih na vlastitom iskustvu kao i iskustvu mnogih zatvorskih uprava, da zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor ne moraju biti opasniji od ostalih zatvorenika (vidjeti i stav 72); većina njih su dugoročno zainteresovani za život u stabilnoj i beskonfliktnoj sredini. Takođe, oni koji počinju odsluženje kazne kao opasni mogu postati mnogo manje opasni ne samo kako prolazi vrijeme tokom dugotrajnih kazni, već i kroz ciljane intervencije i humano postupanje. Nakon izricanja kazne doživotnog zatvora, individualizaciju treba nastaviti kroz proces planiranja izvršenja kazne na osnovu procjene pojedinačne situacije. Ovo zahtijeva dugu preliminarnu procjenu, po mogućnosti sprovedenu na namjenski određenom mjestu sa odgovarajućim osobljem koje obuhvaća iskusne i posebno obučene zatvorske službenike, psihologe, vaspitače i socijalne radnike. Potrebno je uključiti i psihijatra kada postoje indikacije mogućih problema vezanih za mentalno zdravlje. Zadatak tima koji radi u saradnji sa zatvorenikom jeste da se što potpunije shvati situacija zatvorenika, kako unutar zatvorske sredine tako i u zajednici, kao i potrebe koje zatvorenik ima za posebnim intervencijama kako bi mu boravak u zatvoru bio što je moguće korisniji sa aspekta zadovoljavanja utvrđenih potreba i pripreme za otpust. Treba koristiti akreditovane instrumente za procjenu rizika i potreba, dopunjene stručnim mišljenjem.⁷ Rezultirajuća analiza i plan, koje treba što je više moguće dijeliti sa zatvorenikom, postaju izvorni dokument za sve osobe koje rade sa zatvorenikom. Njih treba preispitivati na redovnoj osnovi, pri čemu će zatvorenik dobiti povratne informacije.

Implementacija plana izvršenja kazne

77. *Smjernice za implementaciju plana izvršenja kazne su skoro iste za sve zatvorenike. Zatvorenici ne trebaju biti izloženi ograničenjima koja nisu potrebna za održavanje dobrog reda, bezbjednosti i discipline u zatvoru. Tačnije, nivo bezbjednosti koji se primjenjuje za svakog pojedinca treba biti srazmjeran riziku koji to lice predstavlja. Priroda krivičnog djela je samo jedan činilac u procjeni toga. U principu, uvođenje zatvorskog režima zatvorenicima osuđenim na doživotni zatvor treba da bude obaveza zatvorskih vlasti i uvijek treba da bude zasnovano na individualnoj procjeni situacije zatvorenika a ne treba biti automatski rezultat tipa izrečene kazne (odnosno, sudija koji je donio presudu ne treba određivati režim).*

78. Takođe, osim u fazi procjene, *zavorenici osuđeni na doživotni zatvor se ne trebaju rutinski držati odvojeno od ostalih osuđenih zatvorenika*, iako ne bi bilo sporno da se zatvorenici osuđeni na dugotrajnu zatvorsku kaznu drže odvojeno od zatvorenika osuđenih na veoma kratku kaznu zatvora. Dužina kazne ne mora nužno biti povezana sa nivoom rizika koji zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor mogu predstavljati unutar zatvora, a princip normalizacije zahtijeva da se zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor mogu barem družiti sa ostalim zatvorenicima osuđenim na dugotrajnu kaznu koji imaju unaprijed određen datum otpusta. Iako ograničena, promjena koju ovo može stvoriti, mijenja pogled na doživljavanje zatvora kod onih koji treba da budu zatvoreni na veoma dug period.

Koncentrisanje zatvorenika osuđenih na doživotnu zatvorsku kaznu u specijalizovanim zatvorima takođe dovodi do toga da je veliki broj njih veoma daleko od svojih porodica i bez kontakata sa vanjskim svijetom. Doživotna zatvorska kazna će u svakom slučaju izvršiti veliki pritisak na ove odnose; stvar se usložnjava time što se zatvori nalaze na znatnoj udaljenosti od kuće što smanjuje mogućnost održavanja onoga što predstavlja krucijalni element u promociji resocijalizacije. Isto tako, osuđenicima na doživotni zatvor ne treba nametati dodatne restrikcije u poređenju sa ostalim osuđenim zatvorenicima kada se radi o mogućnostima održavanja značajnih

⁷ Vidjeti Preporuku CM/Rec (2014) 3 Komiteta ministara Savjeta Evrope državama članicama o opasnim počiniocima krivičnih djela.

kontakata sa svojom porodicom i drugim bliskim licima. Naročito tokom prvih godina boravka u zatvoru, ograničenje kontakata će vjerovatno poremetiti ili čak i uništiti takve odnose. Takođe je važno da zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor što je moguće redovnije imaju stvarni, a ne samo formalni pristup posjetama, telefonskim razgovorima, pismima, novinama, radiju i televiziji kako bi sačuvali osećaj za kontakt sa vanjskim svijetom.

79. Zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor trebaju imati *pristup što je moguće potpunijem režimu aktivnosti*, i u uobičajenim uslovima, zajedno sa ostalim zatvorenicima. Rad, obrazovanje, sport, kulturne aktivnosti i hobiji, ne samo da pomažu da prođe vrijeme, već su i ključni u promociji socijalnog i mentalnog blagostanja i učenju prenosivih vještina (op. prev. osnovne vještine i sposobnosti koje pojedinci mogu primijeniti u različitim vrstama poslova) koje će biti korisne tokom zatvorskog dijela kazne, ali i nakon toga. Uključenost zatvorenika u ove aktivnosti, pored njihovog učešća u programima tretmana koji djeluju na prestupničko ponašanje, predstavlja važan činilac u stalnoj procjeni ponašanja svakog lica. One omogućavaju osoblju svih kategorija da bolje razumije zatvorenike i da donosi informisane odluke o tome kada bi bilo pravo vrijeme da zatvorenik napreduje kroz režim i da mu se pruže uslovi sa manjim stepenom bezbjednosti. Mogućnost takvog napredovanja jeste od suštinske važnosti za upravu zatvora i za zatvorenika. Ona motiviše i nagrađuje zatvorenika, obezbjeđujući napredovanje kroz kaznu u fazama, u njihovom inače neodređenom svijetu, i omogućava dublji odnos između osoblja koje vrši procjenu i zatvorenika, što doprinosi *dinamičkoj sigurnosti*.

Zapravo, efektivna implementacija dinamičke bezbjednosti trebala bi dati ključni doprinos u procjeni situacije kada bi bilo bezbjedno određenom zatvoreniku dozvoliti pristup zajednici, prvobitno kao kratki dopust uz pratnju, a zatim i kao dopust preko noći bez pratnje, te na kraju kao uslovni otpust u zajednicu. Kvalitetno osoblje će ostvariti temeljno razumijevanje pojedinca koje može podijeliti sa tijelima koja donose odluke i sa onima koji će preuzeti odgovornost za nadzor i podršku u zajednici. Mnogi postojeći sistemi ne uključuju dovoljno osoblje, naročito osoblje sektora sigurnosti koje obično najveći dio svog radnog vremena provodi sa zatvorenicima. Oni se često obeshrabruju – ili im se zabranjuje – da detaljnije upoznaju zatvorenike pri čemu se gubi velika mogućnost za razvoj pozitivnog odnosa između osoblja i zatvorenika. Takvi odnosi, u okviru odgovarajućih parametara, ne samo da poboljšavaju bezbjednost već mogu pomoći i u motivaciji zatvorenika da sarađuju u implementaciji programa tretmana, te omogućiti osoblju mnogo pozitivnije iskustvo rada u zatvoru od onoga koje je dostupno zatvorskom službeniku koji radi samo kao ključar. Svakako, ovo zahtijeva odgovarajući način izbora osoblja, obuku, nadzor i podršku drugih profesionalaca u sistemu. Ali korist od ovakvog pristupa, koju su iskusile neke države članice i koju je CPT primijetio, je očigledna.

80. Nesumnjivo je da postoje zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor koji su veoma opasni. Međutim, pristup bi trebao biti isti kao i za ostale osuđene zatvorenike. Takav pristup obuhvaća: detaljne procjene pojedinačne situacije spomenutih zatvorenika; plan upravljanja rizicima s ciljem zadovoljavanja potreba pojedinaca i smanjenje vjerovatnoće ponovnog izvršenja djela na duži rok, istovremeno pružajući potrebni nivo zaštite drugima; redovno preispitivanje mjera bezbjednosti. Cilj, kao i sa svim opasnim zatvorenicima, trebao bi biti smanjenje nivoa opasnosti odgovarajućim intervencijama i vraćanje zatvorenika normalnom životu u zatvoru što je prije moguće.

Zaključak

81. CPT poziva države članice da preispitaju svoje postupanje prema zatvorenicima osuđenim na doživotni zatvor kako bi osigurale da ono bude u skladu sa individualnim rizikom koji zatvorenici predstavljaju, kako u zatvoru, tako i u vanjskoj zajednici, a ne samo reagujući na kaznu koja im je izrečena. Konkretno, sve zainteresovane države članice trebaju preduzeti korake ka ukidanju zakonske obaveze da se zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor drže odvojeno od ostalih zatvorenika osuđenih na druge (dugotrajne) zatvorske kazne i da se prestane sa sistematičnom upotrebom mjera sigurnosti kao što je stavljanje lisica u zatvoru.

82. Takođe, potrebno je uložiti sve moguće napore da se zatvorenicima osuđenim na doživotni zatvor pruži režim prilagođen njihovim potrebama i da im se pomogne da snize nivo rizika koji predstavljaju, da se minimizira šteta koju kazne sa neodređenim trajanjem nužno prouzrokuju, da zatvorenicima bude omogućen kontakt sa vanjskim svijetom, da im bude ponuđena mogućnost otpusta u zajednicu pod određenim uslovima, te da se omogući odobrenje zahtjeva za otpust na osnovu pouzdanih kriterija, barem u velikoj većini slučajeva. U tu svrhu, potrebno je uvesti procedure koje omogućavaju preispitivanje kazne. Očigledno, nije dovoljno imati samo formalnu mogućnost za podnošenje zahtjeva za otpust po isteku određenog perioda; države članice moraju osigurati, naročito kroz način na koji postupaju sa zatvorenicima osuđenim na doživotnu kaznu, da ta mogućnost bude stvarna i efektivna.